

نقش آموزشی خانواده در پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی فرزندان

حجت‌الاسلام والمسلمین سیدرضا صیاد منش*

قال الله تعالى: «وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ
أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا»^۱

مقدمه

انسان، موجودی اجتماعی است که در سایه ارتباط با دیگران می‌تواند به استعدادهای خویش پی ببرد و نیازهایش را برطرف کند. خانواده با توجه به نقش آموزشی که دارد، می‌تواند به کاهش جرائم و آسیب‌های اجتماعی کمک کند. آموزش‌هایی همچون آموزش مسائل جنسی، آموزش رفتار و گفتار نیکو به فرزندان، آموزش جواب دادن بدی با خوبی، آموزش عفو و گذشت، آموزش ادب به فرزند، آموزش مهارت‌های زندگی به فرزندان، آموزش مهارت نه گفتن، آموزش مهارت حل مسئله، آموزش صبر و وقار و آموزش نقدپذیری و پندپذیری، از جمله آموزش‌هایی هستند که ضمن کمک به خانواده، موجب پیشگیری از بروز جرائم و آسیب‌ها در جامعه می‌شود. از آنجا که پیشگیری از رفتارهای مجرمانه و آسیب‌های اجتماعی، جزو وظایف انبیاء و پیشوایان دینی علیهم‌السلام بوده است، همواره پیشگیری از وقوع جرم و آسیب‌های اجتماعی در نظام اجتماعی اسلام مقدم بر اصلاح مجرم بوده و در قرآن کریم و روایات معصومین علیهم‌السلام بهترین شیوه‌ها برای پیشگیری از جرائم و مفسد اجتماعی معرفی شده است.

* سطح سه حوزه علمیه قم.

۱. فرقان: ۷۴: «و آنان هستند که گویند: پروردگارا، ما را زنان و فرزندانِ مرحمت فرما که مایه چشم‌روشنی ما باشند و ما را (سر خیل پاکان و) پیشوای اهل تقوا قرار ده.»

خانواده، نهادی اجتماعی است که هدف از آن در نگاه قرآن، تأمین سلامت روانی برای سه گروه «زن و شوهر»، «پدر و مادر» و «فرزندان» و نیز ایجاد آمادگی برای برخورد با پدیده‌های اجتماعی است. در آیه پیش گفته، بر اهمیت خانواده و پیشاهنگی آن در تشکیل جامعه نمونه انسانی اشاره شده است؛ چنانکه پیوندهای سالم و درخشان خانوادگی را ایده‌آل پرهیزکاران معرفی کرده است، اما هر روزه در سراسر جهان، کودکان و نوجوانان بسیاری در معرض خطر جرائم و آسیب‌های اجتماعی قرار می‌گیرند که رشد و تحول آن‌ها را با دشواری مواجه می‌کند. یکی از عوامل اساسی شکل‌گیری شخصیت فرزند در خانواده، والدین هستند که کودک آداب و رسوم، نحوه برخورد و ارتباط با محیط و بسیاری از واکنش‌های اجتماعی را از والدین به عنوان بهترین الگو یاد می‌گیرد. بنابراین خانواده تأثیر بسیاری بر فرزندان دارد تا آنجا که کارکرد مطلوب خانواده، آن را به بهترین مکان برای پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی مبدل می‌کند.^۱ از این رو ضرورت دارد به بررسی نقش آموزشی خانواده در اجتماع در کاهش جرائم و آسیب‌های اجتماعی بپردازیم.

محتوای آموزشی خانواده

در بحث نقش آموزشی خانواده که در پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی مؤثر است، می‌توان به چند امر مهم اشاره کرد:

۱. آموزش و پرورش حس مذهبی به فرزندان

یکی از حقوق فرزندان بر والدین، آشنا ساختن آنان با خدا، اهل بیت علیهم‌السلام و مسائل اعتقادی و عبادی است که سعادت فرزند را به دنبال دارد و ثواب آن برای والدین، غیر قابل محاسبه است؛ زیرا فرزندان همچون نهالی هستند که خداوند متعال در اختیار والدین قرار داده است تا به بهترین شکل آنان را تربیت، آموزش و هدایت کنند و در آینده از ثمرات درخت وجودی آن‌ها بهره‌مند شوند. پروردگار متعال در قرآن، بر مسئولیت تربیتی خانواده تأکید کرده و فرموده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ»^۲ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خود و

۱. شیوا صالحی و مرضیه دهقانی، «بررسی نقش خانواده در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی نوجوانان»، اولین کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب‌شناسی روانی و تربیت، ص ۳
۲. تحریم: ۶.

خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها هستند، نگاه دارید». پرورش مذهبی کودکان باید از خانواده شروع شود؛ زیرا خمیرمایه شخصیت انسان در خانواده تکوین می‌یابد.

راه‌های انتقال حس مذهبی به فرزندان

برای انتقال و آموزش حس دینی به فرزندان، سه راه پیش‌روی خانواده‌ها قرار دارد:

الف. تربیت عملی

اسلام به مشاهده و تجربه اهمیت فراوانی می‌دهد؛ زیرا «مشاهده، تجربه، تفکر و تعلیم، وسایلی هستند که به انسان قدرت تشخیص می‌دهد».^۱ اگر اعمال اعتقادی در معرض دید و مشاهده فرزند انجام گیرد، اثر تربیتی و سازنده‌ای را به دنبال دارد. افزون بر تأثیر روحی و روانی، موجب تشویق و ترغیب فرزند به یادگیری نیز می‌شود.

رعایت دستورات و اصول اسلامی همچون خواندن نماز اول وقت، اهمیت دادن به روزه و سایر واجبات، همیشه به یاد خدا بودن، «بسم‌الله» گفتن هنگام خوردن غذا و ... به فرزند درس خدانشناسی می‌دهد. امام کاظم علیه السلام فرموده است: «کودکان، با خوبی‌ها و شایستگی‌های والدین‌شان حفظ می‌شوند».^۲ بنابراین فرزندان اولین و بهترین درس دینداری و ارتباط معنوی با خدا را در محیط خانه و از طریق مشاهده عملکرد والدین می‌آموزند.

ب. بیان داستان‌های دینی

یکی از ابزار تعلیم و تربیت دینی، قصه و داستان است. قصه و داستان، بازگو کردن سرگذشتی است که از واقعیات عینی زندگی بشر حکایت دارد تا برای آیندگان در زمینه‌های گوناگون عبرت باشد. یکی از ابزار آموزشی که قرآن کریم نیز از آن بهره برده است، داستان است. قرآن بسیاری از مباحث اعتقادی، اخلاقی و فرهنگی را در قالب داستان مطرح و خودش را منبع داستان معرفی کرده و فرموده است: «و هر سرگذشتی از سرگذشت‌های [پندآموز] پیامبران را که برایت می‌خوانیم، حقیقتی

۱. سید احمد احمدی، اصول و روش‌های تربیت در اسلام، ص ۸۱.

۲. محمد بن مسعود عیاشی، التفسیر العیاشی، ج ۲، ص ۳۳۸.

است که دل تو را به آن پابرجا و استوار کنیم، و برای تو در این سرگذشت‌ها حق و برای بهره بردن مؤمنان، پند و تذکری آمده است.^۱ در تربیت اعتقادی برای مانوس کردن فرزندان به مفاهیم عقیدتی، بهتر است از داستان‌ها و قصه‌هایی که در این مورد از قرآن، منابع حدیثی و تاریخی استخراج شده و نوشته شده است، استفاده کرد. تأثیر این نوع آموزش افزون بر سادگی آن و انتقال سریع‌تر محتوا، فهم مسائل خداشناسی را برای فرزندان آسان‌تر می‌کند.

ج. ایجاد محبت الهی در قلوب کودکان

والدین باید محبت خدا را در دل کودک جای دهند؛ برای مثال او را با آفریده‌های خدا و شگفتی آن‌ها آشنا کنند، از نعمت‌ها، مهربانیت، بخشندگی و توجه خاص خداوند به بندگانش سخن بگویند و او را بهترین دوست انسان‌ها معرفی کنند. در این صورت فرزند با عشق درونی به خداوند، زمینه‌ای برای انجام تکالیف الهی پیدا خواهد بود. خداوند متعال به حضرت موسی علیه السلام وحی فرستاد: «مردم را به من علاقمند کن و آنان را نیز نزد من محبوب ساز». موسی علیه السلام عرض کرد: چگونه؟ وحی آمد: «نعمت‌های مرا برای آنان بازگو کن، آنان خود عاشق من خواهند شد». ^۲ بنابراین یادآوری و ذکر نعمت‌های الهی، از جمله شیوه‌هایی است که در بیداری فطرت پاک فرزندان به صاحب نعمت بسیار مؤثر است. ذکر نعمت‌ها می‌تواند زمینه بسیار مناسبی برای رشد و تعمیق بینش الهی فرزندان و در نتیجه، گرایش به صاحب نعمت و زمینه‌های بندگی و شکرگزاری را در آنان فراهم کند.

۲. آموزش نماز و امور عبادی

آموزش عبادات به متریبان و متعهد کردن آنان به انجام این دستورات و در حقیقت، به معنای ایجاد گام به گام روح عبادت و بندگی در فرزندان است؛ زیرا این آموزش تأثیر مستقیمی در پیشگیری از جرائم و آسیب‌های اجتماعی دارد. فرزندى که روح دینی و عبادی در او دمیده شده و آموزش دیده است، از هر نوع گناه و معصیت و جرائم اجتماعی دور می‌شود.

هر جامعه پیروی اعضایش از هنجارها و قوانین، اهرم‌ها و مکانیزم‌هایی دارد که به آن

۱. هود: ۱۲۰.

۲. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۲، ص ۴.

کنترل اجتماعی می‌گویند. در جامعه دینی نیز این مکانیزم وجود دارد که افراد را از هنجارشکنی، قانون‌گریزی و کج‌روی باز می‌دارد. یکی از این راه‌ها، نماز است. نماز، یاد خداست و کسی که به یاد خدا باشد، به سوی معصیت نمی‌رود؛ چنانکه خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ»^۱ همانا نماز انسان را از فحشا و منکر باز می‌دارد». خداوند در آیه دیگری با اشاره به نقش نماز در از بین بردن بدی‌ها می‌فرماید: «نماز را در دو طرف روز و نیز در ساعات تاریکی شب بر پا دارید؛ البته نیکوکاری شما، بدکاری شما را نابود می‌کند»^۲.

۳. آموزش اخلاق نیکو

توان گفتار در انسان، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های خدادادی او و به‌کارگیری کلمات و عبارات مناسب توسط افراد، از شاخص‌های نسبی وضعیت اجتماعی آن‌هاست. دین مبین اسلام همواره بر نیکو سخن گفتن و رعایت عفت کلام در تعاملات اجتماعی تأکید کرده است. خداوند در آیات مختلفی بر این موضوع تأکید کرده و در تبیین دستورات و احکام در آیات، عفت کلام رعایت شده است. قرآن کریم در رابطه با زیباگویی می‌فرماید: «قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا»^۳ با مردم (به زبان) خوش، سخن بگویید». سخن زیبا، نوعی احترام به شخصیت دیگران است. از این‌رو زیباگویی با هر کس و در هر شرایط سنی، موجب می‌شود گوینده، جواب مناسب بشنود؛ چنانکه امام علی علیه السلام فرموده است: «زیبا سخن بگویید تا جواب زیبا بشنوید»^۴. ارتباط میان فردی، نماد و نشانه هویت و کمال انسان است. ارتباط غیر مؤثر، شکوفایی استعدادها درونی انسان و تخریب روابط می‌شود. کسانی که ارتباط و روابط اجتماعی استواری ندارند، بیشتر در معرض مرگ زودهنگام هستند و بیشتر به مشکلاتی همچون بیماری‌های قلبی، افسردگی، اضطراب، نارضایتی شغلی، فشار روانی و در نتیجه به جرائم اجتماعی گرفتار می‌شوند.^۵ فرزندان که نحوه صحیح رفتار و گفتار را در

۱. عنکبوت: ۴۵.

۲. هود: ۱۱۴.

۳. بقره: ۸۳.

۴. محمد محمدی ری‌شهری، منتخب میزان الحکمه، ج ۹، ص ۴۵۱.

۵. رابرت بولتون، روان‌شناسی روابط انسانی، ترجمه حمیدرضا سهرابی، ص ۲۵.

خانواده آموزش نینند، بیشتر از هم‌نوعان آموزش دیده خود گرفتار این مشکلات و آسیب‌های اجتماعی می‌شوند.

۵. آموزش صبر و شکیبایی

یکی دیگر از موارد آموزشی خانواده‌ها، آموزش صبر و شکیبایی است. آموزش صبر در برابر مشکلات و اغنا و ارضای نیازهای درونی به فرزند، موجب پیشگیری از ابتلای او به بسیاری از مسائل روانی، خانوادگی و اجتماعی در آینده می‌شود. بی‌صبری و بی‌قراری، عجله داشتن، تسلیم انواع وسوسه‌ها شدن و برخورد هیجانی با مسائل و دیگر ویژگی‌هایی که در نقطه مقابل صبر قراردارند، موجب تشدید مسائل، مشکلات و آسیب‌های اجتماعی می‌شود. برخورد صبورانه والدین با فرزندان و نهادینه کردن ویژگی صبر در وجود آنان، تأثیر بسزایی در آینده فرزندان و آینده جامعه خواهد داشت. واژه صبر بیش از ۷۰ مرتبه در قرآن تکرار شده است. اهمیت این نکته از آن روست که هیچ یک از فضیلت‌های دینی دیگر به این اندازه تکرار نشده است.^۱ قرآن مؤمنان را به صبر دعوت می‌کند؛ زیرا صبر دارای فواید بسیاری برای تربیت نفس و تقویت شخصیت و افزایش توانمندی انسان در برابر سختی‌هاست.^۲ صبور بودن، مانع انجام بسیاری از اعمال ناشیانه، شتاب‌زده و نسنجیده می‌شود و انسان را در راستای تفکر و تدبیر، هدایت و رهنمون می‌کند؛ چنانکه خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا».^۳ بسیاری از مصیبت‌ها و آزمایش‌ها و ابتلائات بر حسب توانمن‌سازی و ظرفیت‌سازی برای رشد و تکامل انسان است و این باور که صبر می‌تواند انسان را هدفمند کرده و به هدف خود که همان کمال است، برساند.

بهترین روش برای آموزش صبر به فرزندان، این است که والدین در تعاملات خود با آنها صبور باشند. فرزندان از راه مشاهده کردن، یاد می‌گیرند، بنابراین والدین باید در ارتباط با فرزندان تا حد امکان صبورانه و منطقی باشند تا آنها نیز صبوری کردن را

۱. بقره: ۱۵۵ و ۱۵۶؛ حدید: ۲۲ و ۲۳؛ آل‌عمران: ۱۸۶.

۲. بقره: ۱۵۳.

۳. فرقان: ۲۰.

بیاموزند. کودکان چیزهایی را که می‌بینند، انجام می‌دهند؛ بنابراین والدین باید تا جایی که ممکن است الگوی کاملی برای فرزندان باشند و با صبوری کردن به‌ویژه در برابر رفتارهای نامناسب کودکان در عمل به آن‌ها صبوری کردن را آموزش دهند. در موقعیت‌های مختلفی که نیازمند صبر و بردباری هستند، با رفتار خود به کودکان صبر کردن را بیاموزند. زمانی که والدین در برابر رفتارهای غیرصبورانه کودکان، بی‌قراری و پرخاشگری کردن آن‌ها رفتار صبورانه‌ای نشان می‌دهند، فرزندان نیز از آن‌ها الگو می‌گیرند و صبورانه رفتار می‌کنند. کودکان معنای آرامش بخشیدن را از والدین می‌آموزند و یاد می‌گیرند که چگونه نیازهای خود را کنترل کنند و در برابر مشکلات خود را آرام نگه دارند و صبور باشند.^۱

---

۱. توماس کواتچویل و ریچارد موریس، روان‌شناسی بالینی کودک: روش‌های درمانگر، ترجمه محمدرضا نائینیان و همکاران، ص ۸۶.

فهرست منابع

کتاب

۱. احمدی، سید احمد، *اصول و روش‌های تربیت در اسلام*، چاپ سوم، اصفهان: انتشارات دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۴ش.
۲. بولتون، رابرت، *روان‌شناسی روابط انسانی*، ترجمه حمیدرضا سهرابی، تهران: رشد، بی‌تا.
۳. عیاشی، محمد بن مسعود، *التفسیر العیاشی*، تحقیق هاشم رسولی محلاتی، چاپ اول، تهران: المطبعة العلمية، ۱۳۸۰ق.
۴. مجلسی، محمدباقر، *بحار الانوار*، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ۱۴۰۳ق.
۵. محمدی ری‌شهری، محمد، *منتخب میزان الحکمه*، چاپ چهارم، قم: دارالحدیث، ۱۳۸۴ش.
۶. کواتچویل، توماس و ریچارد موریس، *روان‌شناسی بالینی کودک: روش‌های درمانگر*، ترجمه محمدرضا نائینیان و همکاران، چاپ چهارم، تهران: رشد، ۱۳۸۹ش.

مقاله

۱. صالحی، شیوا و مرضیه دهقانی، «بررسی نقش خانواده در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی نوجوانان»، اولین کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب‌شناسی روانی و تربیت، ۱۳۹۶ش.